

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕН АНАЛИЗ НА БЪЛГАРСКИЯ ОБРЕДЕН ТЕКСТ "коледарска благословия".

С. И. Георгиева (Одеса)

Календарните празници като фактор, съдействащ за запазването на етно-културната идентичност на българите от южните части на Украйна са още слабо проучени, а те са един богат извор за разкриване на българската народна култура, за промените, които тя търпи в обкръжението на други култури. Теренните материали, събрани от съвременните изследватели, частично са въведени в научния оборот. Те засега са фрагментирани.

Българските благословии представляват богат дял от народното езиково и поетическо творчество. Те са неотменен компонент от всеки обред, обичай или по-разгърнат празничен комплекс, свързани с календарния, семейния, стопанския и строителен цикъл. Фолклорният словесен текст няма самостоятелен характер — той е само част от някакъв ритуал, в който заема определено, понякога и централно място. Благословиите и пожеланията на българите са систематизирани в редица сборници¹. Обредният текст "коледарска благословия" е бил вече предмет на изследване на М. Арнаудов, Х. Вакарелски, Т. Ив. Живков, А. Калоянов, Н. Колев и др.².

¹ Арнаудов М. Благопожелания и клетви. -В: Очерци по българския фолклор. Т.1. С., 1996; Дабева, М. Пожелания и благословии у българския народ. С., 1937; Живков, Т. Ив. Българска коледарска благословия. ИЕИМ кн. 15, 1974; Етнография на България. Т. №, С., 1985.

² Арнаудов М. Предговор.-В: Дабева, М. Пожелания и благословии у българския народ. С., 1937, с. 12-17. Вакарелски, Хр. Коледарската благословия. — Българска реч, 1934-1935, кн.3, с.87-90. Живков, Т. Ив. Българска коледарска благословия. ИЕИМ кн. 15, 1974, с. 55-86. Калоянов, А. Добър юнак с добра коня. Варна, 1986, с. 113-115. Колев, Н. Коледарски благословии от Ямболско. -В: Българите в Северното Причерноморие.Т.5. 1996, с.361-368.

В нашето изследване обект на лингвостилистичен анализ е фолклорният текст "коледарска благословия" от село Заря (Камчик), Одеска област, Украйна, който досега не е бил въведен в научния оборот¹. Като висша комуникативна единица речевите текстове, построени по определен тип езиков модел, са не само фон за анализ на стилистичните възможности на езиковите единици от всички езикови равнища, а са преди всичко цялостен речеви феномен, който се характеризира със структурно, семантично и функционално единство, с определени текстови категории, поради което текстът става важен център в лингвостилистичния анализ.

Обредните текстове, донесени от България, са се предавали от поколение на поколение без съществени промени в текста. Като сравнителен материал използваме коледарските благославии с най-често срещаните мотиви със старинни особености, застъпващи всички краища на българско етническо землище².

Целта е да открием чрез детайлни наблюдения на езиковите средства от всички равнища на езиковата система стилистически значимите, т. е. тези, които са художествено мотивирани. Освен това при определяне на стилистически значимите езикови средства трябва да отчетем зависимостта им от такива елементи на формата и съдържанието като композиция, художествен образ, тема, идея. Терминът лингвостилистичен анализ (ЛСА) относително точно ни показва каква е целта при неговото използване, какви компоненти съдържа и какъв е основният подход. Той обаче не изчерпва многообразието, което се наблюдава при конкретните анализи, тъй като всеки текст е уникален речеви продукт, при който общите категориални признаци са стилистично маркирани от функционално-стилистични окраски, резултат от непрестанната езикова вариативност [5: 77].

При ЛСА "поведението" на езиковите единици в речта ни показва как те се трансформират, т. е. подчиняват на речевата системност на дадения функционален тип и придобиват своеобразно функционално речево значение. Според М. Лилов "езиковите единици винаги имат сложна семантична характеристика, която се разкрива частично в отделните им реализации. Начинът по който става това, зависи от конкретната обстановка. Те имат различни комбинаторни способности, но при реализирането на всяка езикова единица комбинаторните възможности актуализират различни елементи на тази семантична многоплановост. Ето защо въздействието на езиковите средства винаги е динамичен процес" [4: 49]. Образци на ЛСА оставя проф. Л. Андрейчин, с които всъщност поставя и тяхното начало³. Хр. Станева подчертава, че "анализите на проф. Л. Андрейчин са синтез на диахронност и синхронност, функционалност и описателност, при което се анализира както отделния граматичен факт в речевата системност на цялото, така и онези художествено-стилистични стру-

¹ "Богословката" съм записала през 1995 г. от Владимир Степанович Желяв (1938–1996 гг.).

² Калоянов А. <http://internet.bg/publish/akaloianov/slavite/content.htm>. Колев, Н. Коледарски благославии от Ямбоско. - В: Българите в Северното Причерноморие. Т. 5, 1996. С. 361–368.

³ Андрейчин Л. Език и стил на Л. Караявлов. — ГСУ, ИФФ. Т. XLVI, кн. 4, 1950.

ктури, мотивирани от идейно-естетическата концепция на автора, *заложена* също в единството на текста [5: 89].

При ЛСА използваме семантико-стилистичния и структурно-стилистичния методи.

Коледарската благословия, в метрополията означавана още като *молища, благословка, богуславка, слава, блажанка, блаженица* и др., се явява словесна съставка на обичаите и обредите по Коледа. Тя представлява речитативен текст, произнасян от член на коледарската чета след получаването на *коледния* кравай. Този текст трябва да се възприема като заклинателен текст, *като* словесна магия, осигуряваща благоденствие и щастие на дарителите [3: 361]. По своята структура всяко магическо действие се състои от слово и движение. Магията на словото е известна като вербална магия. Тя е отрицателна (клетва, анатема) и положителна (благословия или благопожелание). Основана на вярата в добрите магически качества на словото, тя цели да предопредели и осигури здраве и дълголетие, богата реколта и добър приплод на домашните животни, имотност и щастлив съпружески живот [6: 29]. Според А. Калоянов: "Благословията не се е разсипала през вековете, защото е била пазена като най-голямо богатство от самите коледари — наградата за всички изпитания, реални и въображаеми, е полученото право да благославят." [2: 115].

Кол'да (Рождество Христово) в с. *Заря*, която празнуват на 7 януари, запазва доста черти от своята същност, широко битуваша в миналото. Коледуват само мъже-ергени, годеници и по-млади, скоро женени мъже. Всички носят едно общо име, което в различните български говори в метрополията е в различни форми — *коледари, коладници, коледаре, коледници* и пр. След образуването на дружините, бъдещите коледари започват да си избират водач. В метрополията водачът на дружината се именува различно, според ролята в самото коледуване: *станеник, цар, поп, блажич, мрамарин, старец, дедица, кум* [1: 502]. Водачът в с. *Заря* се нарича *Куда*. Това название не е зафиксирано в други бесарабски български села. В БЕР думата *куда* е в значение 'коледарска чета' (Варненско; Козичино, Поморийско; Одринско), 'група хора' (Дивдядово, Шуменско; Сев. Добруджа), 'дружина' (Родопите). — Произв.: *кудаджия* 'коледар, който изрича благословията' (Козичино, Поморийско; Сев. Добруджа); *кудабаши* 'водач на коледарска чета', *кудабашия* също (Толбухинско) (-*башия* от тур. *başı*, изафетна форма от *baş* 'глава'; предводител) [БЕР III:75]. За *Куда* от четиримата избират този, който знае най-добре коледните песни, с най-хубав глас и може най-бързо да нарича благословията (*богослѳката*). По обем *богослѳката* е сравнително кратка. Тя се явява като епilog на цялата песня за всяка къща.

Записаният вариант на коледарската благословия се отличава с липса на цялостна логическа и формална структура, което се дължи на забравяне, изпускане или променяне на първоначалния обреден текст, или импровизиране на благословника, което според Н. Колев "до известна степен затруднява нейния анализ, но в същото време говори за творческия гений на българина" [3: 362].

Регистрират се следните словесни формули: *прослава на бога; описание на дългия път на коледарите и препятствията, които те трябва да преодолеят; посрещането на коледарската чета от домакина и др.*

Провикването след всяко отделно наричане с евангелското "амин" говори за сериозното обредно осмисляне на първоначалния монолог.

Фонетико-стилистичната парадигма е с ограничени изразителни възможности. Звуковете на речта, тяхната съчетаемост и съзвучие, предопределяни в най-голяма степен от повтаремостта им, която усилва и тяхната изразителност. В обредния текст се съчетават алитерацията и асонанса, напр.: *Кум брату паничка/ кум брату лажичка//; "Расти/ расти синко/ гул'ам да пурасниш//*. В текста се отбелязва склонност към йотуване на началните гласни, което отсъства в съвременния диалект на заряниците, напр.: *йас, йабалка*... Ударението, чрез което изграждат ритмическите структури в обредния текст усилва тяхната емоционалност и изразителност.

Морфолого-стилистичната парадигма се изгражда от варианти на една и съща словоформа, като част от тях имат стилистична маркираност, свързана с народния поетически език или с рядко, диалектно, остаряло използване на тази дума, а други са неутрални и общоупотребими, например: съществителното *дол* е представено със словоформата *доли* (*далбоки доли*- диал. ост., стил. марк.).

В областта на морфологията са запазени най-много старинни особености в езика на *богословката*. Запазването на старинни форми тук се дължи на това, че думите по начало трябва да се помнят наизуст и да се възпроизведат без отклонения. Това им дава възможност да достигнат до днешно време, предавани от поколение на поколение. Една от старинните черти на анализирания текст е употребата на старинни падежни форми при имената. Изрази като *кум брату паничка / кум брату лажичка// стигна свитога Иван/* и др. несвойствени на съвременния говорим език.

При едносрични и сложни съществителни имена има колебания в граматическата категория род, дължащи се на диалектни влияния: *личан п'ес'ан* (*диал. песн'а*). Особено важна старинна особеност в текста е твърде честата употреба на съществителни или прилагателни имена без член: *Синуви са ж'енат/ къшти събират// Дъшт'ери са ж'енат/ къшти разнасат//; /чи си грамна златна пат'ерица/ чи си погна синуви и дъшт'ери//; тръгналу пу далбоки доли/ пудар чарнооки моми/* и др.

Прилагателните имена в текста са метафорично-образни и експресивни. Стилистиката им се проявява в случаите, когато граматическата им природа е съчетана с изразителните им възможности, заложили в семантиката им на имена за качества и признаци, в ролята на художествени определения, олицетворения, епитети, две или повече градиращи съгласувани еднородни или разнородни определения, напр.: *дубри чисти синуви, златна патерица, пусли чужди телеги, старовука паничка, далбоки доли,, чарнооки моми, златна люлка, вакли овци, бяло мляко, прясну сирини* и т. н.

В текста на благословията се срещат думи които не се употребяват в говоримия език и които имат по-особена употреба. Твърде характерна е в това отношение употребата на съюза "най" със значение 'а' (след отрицание): *Той ни стигна синув и дъшт'ери// Той най стигна свитога Иван...; / то ни тръгналу пудър вакли овци/...// То най тръгналу пу далбоки доли/ пудар чарнооки моми/*. В съвременния диалект този съюз не се употребява.

Категорията време има най-многобройни, разнообразни и нюансирани стилистични особености. В текста наблюдаваме смесването на сегашно историческо и миналите глаголни времена. Сегашно време има най-разпространена стилистична употреба като сегашно историческо време. Действията се представят с по-голяма живост, динамичност, а описанието придобива подчертана образност, нагледност, пластичност.

В обредния текст като лексикални особености посочваме езиковите архаизми — думи с максимална степен на естетическа ценност, които се характеризират с повишена емоционално-експресивна окраска: *стариник [Това наша стар'а стариник/], старовука[старовука паничка], бире('събира')[дету бире килце], вакли [Да тръгниш пудар вакли овци], пътници, друмишта [да ср'ашкаш пътници и друмишта], чеду [/пураслу тва чеду]*. Формата *стариник* се явява по етимологична връзка с епитета "стар", прилаган към старейшината домакин. В говора тези думи не се употребяват.

В текста се използва група думи, в които емоционално-експресивната стилистична окраска се постига чрез афиксите: *паничка* 'чиния', *лажичка* 'лъжичка', *зрънце* 'зърно', *килце* 'килограм'.

Характерни са и така наречените постоянни епитети: *златна патерица, златна люлка, вакли овци, бяло мляко, прясну сирини, далбоки доли, чарнооки моми*. Те притежават значителна художествена изразителност поради голямата си обобщителна стойност. Постоянните епитети са установени в резултат на дълговековно вникване в действителността и подбор на нейните характерни особености от гледище на определена обществена обстановка.

Повторението е най-често срещаната стилистична форма в богословката. Представени са различни видове повторения, които се свеждат към следните типове: а) повторение на думи в един и същ стих: "*Расти/расти синко/гул'ам да пурасниш!*"; б) повторение на корена, т. е. употреба на словосъчетания от думи с еднакъв корен (etimологично повторение): *Лула л'ул'аше/п'ес'ан му п'ейше// Той са жалну нажали;* в) повторение на думи по смисъл с помощта на синоними (синонимно повторение): *Той слага га ут ръце на ръце/чи га тури в златна л'улка!*. Се повтарят буквално и цели пасажи, например: "*Расти/расти синко/гул'ам да пурасниш// Да тръгниш пудар вакли овци/да дувиш б'алу мл'аку/да сириш пр'асну сирини/да ср'ашкаш пътници и друмишта// Да изплашташ майчини и бащини гр'ахуви.*"//... *Раслу/пураслу тва чеду/то ни тръгналу пудър вакли овци/да дуви б'алу мл'аку/да сири пр'асну сирини/да изплашта майчини и бащини гр'ахуви!* Като се вземе предвид, че повторението е най-често срещаната стилистична форма в текста, можем да

сѝдим за неговата огромна художествена роля. То придава специфична плавност, тон и сила в развитието на разказа и чувството.

Синтаксисът на обредния текст се отличава със своята простота. Тук се среща безсъюзно нареждане на прости изречения, употребени самостоятелно или в рамките на сложно съчинено изречение. При сложните съставни изречения се срещат обикновените типове подчинени изречения, често с натрупване на еднородни подчинени. По този начин се стига до една от честите форми на синтактичния паралелизъм. Той играе важна стилистична роля която придава особена плавност, примитивно орнаментална симетричност.

Обредния текст може да се определи като *строфоид* със сравнително проста организация, при което няма вътрешни ограничения по отношение на брой стихове, римова схема и т. н.

В представения анализ на "коледарската благословия" се опитахме да опишем лингвостилистичните особености на обредната художествена творба (не сме посочили, разбира се, всички стилистически значими езикови средства).

Българите от с. Заря, които вече 7–8 поколения живеят сред друго етническо и езиково обкръжение, са запазили същностни черти на българската етнокултура. Постепенното видоизменение на коледуването като обичай сред населението *не довежда* до промяна на обредния текст. Това е свързано най-напред с настъпилата промяна на живота и бита на населението, която предизвиква *необходимост за преосмисляне и връщане към богатството на българските обичаи и традиции*, чрез които нашите прадеди ни предават своята жизнена сила, духовна мъдрост и национално самочувствие.

Записаният вариант на коледарската благословия се отличава с липса на цялостна логическа и формална структура.

За да се разкрие пълнотата на обредния текст "коледарска благословия" в Бесарабия, се налага едно системно и цялостно проучване в метрополията.

Литература

1. Вакарелски Хр. Етнография на България. — С., 1977.
2. Калоянов А. Добър юнак с добра коня. — Варна, 1986.
3. Колев Н. Коледарски благословии от Ямболско. — В: Българите в Северното Причерноморие. Т. V. — В.-Търново, 1996.
4. Лилов М. Критерии за оценка на художествения език. Литературна мисъл. — С., 1982. — Кн. 6.
5. Станева Хр. Стилистика на българския книжовен език. — В.-Търново, 2002.
6. Вж. БМ.

Съкращения

БЕР = Български етимологичен речник. БАН, С., т. III, 1986.

БМ = Българска митология. Енциклопедичен речник. С., 1994.

Приложение

*[Йас да рича по свети Никола/ ни дружини благославим // Амин//
Сноштит/ полуноштит/ што сми път'а пътували/*

кал'а трава путънкали/ черни м'етки пурусили//
 Йас та рича пуслид'а Никола дружина // Амин//
 Това наша стар'а стариник/ кому било най-милу и драгу/
 дадуха добри чисти синуви и дубри чисти дъшт'ери//
 Синуви са ж'енат/ къшти събират//
 Дъшт'ери са ж'енат/ къшти разнасят//
 Той са жалну нажали/ гн'евну/ чи си грамна златна пат'ерица/
 чи си погна синуви и дъшт'ери//
 Прис пусти чузди т'ел'егу// Той ни стигна синуви и дъшт'ери//
 Той най стигна свитога Иван/ на път'а крайну пътя/
 д'ету курунската мугила/ д'ету гул'ама д'алба дил'еши//
 Кум брату паничка/ кум брату лажичка//
 На това наша стариник са падна най-малката лажичка/
 старовука паничка/ д'ету бире килце/ килце и пулвина//
 Той слага га ут ръце на ръце/ чи га тури в златна л'улка//
 Лула л'ул'аше/ п'ес'ан му п'ейше/
 "Расти/ расти синко/ гул'ам да нурасниш//
 Да тръгниш пудар вакли овци/ да дувиш б'алу мл'аку/
 да сириш пр'асну сирини/ да ср'ашкаш пътници и друмишта//
 Да изплашташ майчини и бащини гр'ахуви."//
 Йас да рича по св'ети Никола/ ни дружина благословим// Амин.
 Раслу/ нураслу тва чеду/ то ни тръгналу пудър вакли овци/
 да дуви б'алу мл'аку/ да сири пр'асну сирини/
 да изплашта майчини и бащини гр'ахуви//
 То най тръгналу пу далбоки доли/ пудар чернооки моми/
 кату майка му и башта му на млади години//
 Йас да рича по св'ети Никола/ ни дружина благословим// Амин//
 Тоз кравай вит превит/ пред Бога печ'ен/ на нас нареч'ен//
 Колкото са зрънца у н'егу/ мл'ати премл'ати/ в'ати прев'ати//
 Толкос здрави и чест в тази къшта//]

Резюме

Статия посвящена изучению болгарского рождественского благопожелания в селе Заря, Саратовского района, Одесской области. Выбор этого текста для лингвостилистического анализа не случаен: обрядовые тексты представляют богатый раздел народного языкового и поэтического творчества и являются неотъемлемым компонентом любого обряда и обычая. Впервые в истории исследования календарных праздников как фактора, содействующего сохранению этнокультурной идентичности болгар юга Украины, на базе собранного материала раскрывается функция обрядового текста. В статье представлен анализ колядного благопожелания с описанием лингвостилистических особенностей художественного обрядового текста.

Ключевые слова: художественный обрядовый текст, колядное благопожелание, лингвостилистический анализ.